

מה הם עשרה הניסיונות שניסו אבותינו את המקום

מים ראשונים: דף זה הוא מין 'נספח' לדף עשרה ניסיונות ניסו אבותינו את המקום, שם דנו בנושא בהיבט הכללי. בדף זה, נצלול לשיטות השונות שמנסות לפענח מה הם עשרה הניסיונות שניסו אבותינו את המקום במדבר והאם מנייה זו חשובה? בדף הכללי הצגנו דעות שאפשר שעשרה כאן הוא מספר טיפולוגי בדומה לשבע, שתים עשרה, עשרים וארבע, ארבעים, שבעים ועוד. ראה למשל שיטת רשב"ם ואבן עזרא שהבאנו שם. אבל חז"ל וברבים מחכמי הדורות ראו עניין כן למנות ולדקדק מה הם בדיוק עשרה הניסיונות שניסו אבותינו את הקב"ה במדבר. ויש לדייק, עשרה עד כאן, עד חטא או ניסיון המרגלים, לפני הניסיונות והחטאים של יתרת ספר במדבר: קרח, בעל פעור ומי מריבה.

פי כל האנשים הראים את פבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וניסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: (במדבר יד כב).¹

ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו: (שמות טו כה).²

ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל ... ובתבערה ובמסה ובקברת התאוה מקצפים הייתם את ה': ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ ... ותמרו את פי ה' אלהיכם וכו': (דברים ט כא-כג).³

בקע ים ועבירים ויצב מים כמו נד: וינחם בענן יומם וכל הלילה באור אש: יבקע צרים במדבר וישק פתהמות רבה: ויוצא נזלים מסלע ויורד פנהרות מים: ויוסיפו עוד לחטא לו למרות עליון בציה: וינסו אל בלבבם לשאל אכל לנפשם: וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערף שלחן במדבר: (תהלים פרק עח).⁴

אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר: אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי: (תהלים פרק צה).⁵

¹ התורה מציינת שכבר עשר פעמים ניסו בני ישראל את הקב"ה (והמרגלים הוא היא הפעם העשירית או שמה האחת עשרה?), אבל לא מפרטת מה הם. ראה בהשוואה את אזכור "עשרת הדברים" (הדברות) בדברים ד יג וכן בדברים י ד, ומנגד, אין למשל שום מנייה בתורה של עשרת המכות, רק חז"ל הם שמנו (וחז"ל מצדם נוקבים במספר תר"ג מצוות ולא חשו למנות אותם). האם התורה מסתמכת על כך שאנו נדע למנות, שהיא אירועי ניסיון כאלה מפורשים בתורה. האם השאיר המקרא מקום למדרש ולפרשנים להתגדר בו?

² לפני שנפליג בדברים, נבדוק בתורה עצמה, בעיקר בספרים שמות ובמדבר, היכן נוקטת התורה בלשון נס"ה בהקשר עם בני ישראל במדבר. ראשון לכולם הוא מי מרה, התחנה הראשונה של בני ישראל לאחר קריעת ים סוף. מאיגרא רמה של "ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אז ישיר משה ובני ישראל וכו'", נופל העם למוראות המדבר, הולך במדבר שלושה ימים ללא מים ובסוף מגיע למקור מים והנה הם מרים. אזכור שני של הפועל נס"ה נמצא בפרשת המן (השלו והמן, בשר ולחם) בשמות טז ד: "ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתך אם לא". מה בדיוק כאן הניסיון? להלן נראה שיש שמונים כאן שני ניסיונות ואולי יותר. תחנה שלישית היא במדבר סין ברפידים, כאשר שוב העם צמא למים, שמות יז א-ב: "ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעייהם על פי ה' ויחנו ברפידים ואין מים לשבת העם: וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' ". ומה יותר בסיסי מלבקש מים במדבר. ניסיון או מסה אלו גם נותנים למקום את שמו, ככתוב בשמות יז ז: "ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין". וחוזר ונזכר ניסיון מסה גם בספר דברים, להלן. ניסיון רביעי הוא במעמד הר סיני, שמות כ יז: "ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". אך דווקא ניסיון זה לא נמנה להלן ובכל מקום שנזכר ניסיון חורב הכוונה למעשה העגל ולא למעמד הר סיני. אחרי כל אלה, בא הניסיון בפרשתנו: "וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי".

³ משה בתוכחתו לעם בספר דברים הוא הראשון למנות את ניסיונות בני ישראל במדבר, חמישה במספר. אך התחלף לשון ניסיון בלשון קשה של הקצפה (הכעסה), מריה והמריה, כמו המשך הקשה שם: "ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם" (הגם שנענש כבר משה כשאמר: "שמעו נא המורים" בחטא מי מריבה, פרשת חוקת). לרשימה זו שמצויה בעיצומה של פרשת עקב, מוסיפים המדרשים והפרשנים שנראה להלן, את דברי משה מיד בתחילת ספר דברים: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחקצת ודי זהב". ואם אנחנו בספר דברים, מן הראוי לציין שמכל הניסיונות (הנזכרים במפורש בתורה) שמנינו לעיל, ניסיון מסה (רפידים) חוזר ונזכר בספר דברים פעמיים: דברים ו טז: "לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה ויריבו אתי אשר נסיתו במסה תריבוהו על מי מריבה". אבל זה האחרון מתפרש על חטא מי מריבה של משה בפרשת חוקת.

⁴ פרק עח בתהלים מתאר את כל הניסים והנפלאות שעשה הקב"ה לבני ישראל במדבר ואילו הם גמלו רעה תחת טובה, ככתוב שם: "בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו". כאן נזכר השרש נס"ה, כמו בפרשתנו, אבל לצדו גם השורה מר"ה. ראה שם בהמשך: "כמה ימרוהו במדבר יעצבוהו בשימון: וישבו וינסו אל יקדוש ישראל התו" וגם לאחר התנחלתם בארץ: "וינסו וימרו את אלהים עליון ועדותיו לא שמרו". אבל גם כאן כמו בתורה, נזכר שבני ישראל ניסו את הקב"ה במדבר, אבל בלי פירוט הניסיונות או מספרם. הניסיון היחיד שנזכר שם הוא חטא המתאוים שקראנו עליו בפרשה שעברה.

⁵ גם בתהלים פרק צה, בו אנחנו פותחים את תפילת קבלת שבת, יש אזכור של ניסיונות אבותינו במדבר, וכאן יש התייחסות ברורה לתקופת המדבר ולדור המדבר ולהגדרה מה היא מסה בשל הפסוקים העוקבים: "ארבעים שנה אקוט בדור ואמר עם תעי לבב הם והם לא ידעו דרכי: אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחתם". מדוע נבחר פרק זה לפתוח בו את קבלת שבת? אולי נמצא פירוט בסוף דברינו.

וַיִּכְסּוּ מִיָּם צְרִיחֵם אֶחָד מֵהֶם לֹא נֹתֵר: וַיֹּאמְרוּ בְּדַבְּרֵי יִשְׁרָאֵל תְּהַלְתּוּ: מִהָרָו שָׁכְחוּ מַעֲשֵׂי יְהוָה לֹא חָפוּ לַעֲצָתוֹ: וַיִּתְּאוּ תַּאֲוָה בְּמַדְבַּר וַיִּנְסוּ אֶל בִּישִׁימוֹן: ... וַיִּקְנְאוּ לַמֶּלֶכָה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ ה': תִּפְתַּח אֶרֶץ וְתִבְלַע דָּתָן וְתַכְסֵּס עַל עַדְת אֲבִירִים: ... יַעֲשׂוּ עֵגֶל בַּחֲרָב וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמַּסְכָּה: וַיִּמְרֹו אֶת כְּבוֹדֵם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֲכָל עֵשֶׂב: שָׁכְחוּ אֶל מוֹשִׁיעֵם עֲשֵׂה גְדֻלוֹת בְּמִצְרַיִם: ... וַיִּמְאַסּוּ בְּאַרְץ חֲמֻדָּה לֹא הֶאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ: ... וַיִּצְמְדוּ לְבַעַל פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים: ... וַיִּקְצִיפוּ עַל מִי מְרִיבָה וַיִּרַע לַמֶּלֶכָה בְּעַבְרֹם: (תהלים פרק קו).⁶

משנה מסכת אבות פרק ה משנה ד

עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים. עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים ועשרה על הים. עשר ניסיונות ניסו אבותינו את המקום ברוך הוא במדבר, שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" (במדבר י"ד).⁷

משנה מסכת ערכין פרק ג משנה ה

במוציא שם רע להקל ולהחמיר. כיצד? אחד שהוציא שם רע על גדולה שבכהונה ועל קטנה שבישראל נותן מאה סלע. נמצא האומר בפיו יתר מן העושה מעשה. שכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע, שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" (במדבר י"ד).⁸

גמרא ערכין דף טו עמוד א

תניא: אמר ר' יהודה, עשר ניסיונות ניסו אבותינו להקב"ה: שנים ביים, ושנים במים, שנים במן, שנים בשליו, אחת בעגל, ואחת במדבר פארן.⁹
שנים ביים - אחת בירידה ואחת בעלייה. בירידה...¹⁰

⁶ חוזר תיאור חטאי דור המדבר גם בפרק קו בתהלים והפעם באופן מפורט יותר, כתפילת ווידיי שאולי נאמרה בעצרות ובתעניות: "חֲטָאנוּ עִם אֲבוֹתֵינוּ הָעוֹיִנוּ הַרְשָׁעֵנוּ: אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם לֹא הִשְׁפִּילוּ נַפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת רַב חֲסִדֶיךָ וְכו' ". גם כאן נזכר לשון ניסיון: "וַיִּתְּאוּ תַּאֲוָה בְּמַדְבַּר וַיִּנְסוּ אֶל בִּישִׁימוֹן". בפרק זה נזכרים במפורש: המריה על ים סוף (שחז"ל מבארים ובתורה איננה), חטא המתאוים, מחלוקת קרח, חטא העגל, חטא המרגלים בפרשתנו, חטא פעור ומי מריבה (נזכרים חטאים או ניסיונות נוספים שאינם במדבר אלא בכניסה לארץ). סה"כ שבעה ניסיונות. מספר שחשוב לזכור בהמשך.

⁷ זו המשנה היסודית שמתייחסת לפסוק בפרשתנו כבסיס לעשרה הניסיונות שניסו אבותינו את המקום, במסגרת מקבץ נוסף של "עשרה", מבריאת העולם ועד הניסים שאירעו בבית המקדש, שאולי קשורים ביניהם ואולי לא (ראה דברינו בדף הכללי). המשנה איננה מפרטת מה הם עשרה הניסים והיות שהיא סוקרת את הנושא לא מנקודת המבט של חטא המרגלים כמו בתורה, אלא מנקודת המבט של בית שני, מאליה מתבקשת השאלה מה היחס לכל מה שאירע לאחר ניסיון המרגלים? האם קרח ועדתו, דתן ואבירם, מי מריבה וחטא פעור אינם נספרים כניסיונות? כך או כך, על משנה זו נתלו המדרשים והפרשנים שניסו למצוא מה הם עשרה הניסיונות. אבל הגמרא דווקא נתלית על משנה אחרת במסכת ערכין שנראה מיד, שמזכירה את הפסוק: "וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" בהקשר אחר, וממנה נתחיל במנייה.

⁸ המשנה דנה בדין מוציא שם רע על אשתו ומצביעה על כך שהקנס של מוציא שם רע גדול מזה של אונס או מפתה. המשנה חותמת בדינים של המרגלים שאמרו לשון הרע על הארץ ועונשם היה גדול מאלה שעשו את חטא העגל. אבל לא מפרטת את החטאים/ניסיונות של דור המדבר. ראה דרשת ריש לקיש בגמרא ערכין טו ע"א על משנה זו: " אמר ריש לקיש: אמר קרא: וינסו אותי זה עשר פעמים - על זה נתחתם גזר דין". ראה פירוש תורה תמימה הערות במדבר פרק יד הערה טז: "והראיה מדכתיב מלת זה, דמיותר לגמרי. משמע, דזה העון לבד שקול ככל העשר פעמים שלא שמעו בקולי וגרם העונש, ולא משום דמנין גורם". עיקר הפסוק בא ללמדנו שחטא המרגלים הוא הניסיון העשירי, הוא "זה" ששבר את גב הגמל. לא מניית עשרה הניסיונות או החטאים של בני ישראל עד כאן חשובה, אלא "זה" - המכה בפטיש. החטא הזה שכולו לשון הרע על הארץ.

⁹ "תניא: זה הוא מדרש ספרי דברים פרשת דברים פסקא א: "רבי יהודה אומר הריהו אומר במדבר בערבה וגו', אלו עשרה ניסיונות שנסו אבותינו את המקום במדבר ואלו הם שנים ביים שנים במים שנים במן שנים בשליו אחד בעגל ואחד במדבר פארן במרגלים". הגמרא אינה מסתפקת באזכור הכללי של עשרה הניסיונות במשנה (ובמקרא!), ומביאה מדרש תנאים שנראה לו חשוב לפרט מה היו חטאי עם ישראל במדבר, מרחיבה אותו ומוצאת לו סימוכין. אמנם, רבים מהם נזכרים בתורה שאינה מסתירה אותם, אבל לגמרא נראה חשוב למנותם בדיוק ולהגיע למספר עשר. מדוע זה חשוב? אם התורה והמשנה לא פרטו, למה הספרי והגמרא כן?

¹⁰ בירידה, שסירבו להיכנס לים, ובעלייה (ביציאה), שלא האמינו שהמצרים טבעו ודרשו הוכחה: "מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה, ואומרים: כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר". ובירידה, ראה אבות דרבי נתן נוסח א פרק לג: "בשעה שעמדו אבותינו על הים אמר להם משה: קומו עברו. אמרו לו: לא נעבור עד שנעשה הים נקבים נקבים ... לא נעבור עד שנעשה הים בקעה לפנינו. אמרו [לו] לא נעבור עד שנעשה לפנינו גזרים גזרים וכו' ". ראה דברינו [וימרו על ים סוף](#) בפרשת בשלח.

שנים במים - במרה וברפידים. במרה, דכתיב: "ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים וכו' " (שמות טו כג), וכתב: "וילן העם על משה";¹¹ ברפידים, דכתיב: "ויחננו ברפידים ואין מים לשתות" (שמות יז א), וכתב: "וירב העם עם משה" (שם שם ב).¹²

שנים במן - דכתיב: "אל תצאו"¹³ - ויצאו,¹⁴ "אל תותירו" - וותירו.¹⁵ שנים: בשליו ראשון ובשליו שני. בשליו ראשון: "בשבתכם על סיר הבשר";¹⁶ בשליו שני: "והאספסוף אשר בקרבו התאוות תאוה". בעגל - כדאיתיה.¹⁷ במדבר פארן - כדאיתיה.¹⁸

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ט

עשרה ניסיונות נסו אבותינו את הקב"ה ולא נענשו אלא על לשון הרע, ואלו הן: אחד על הים, ואחד בתחילת המן ואחד בסוף המן, ואחד בשליו הראשון ואחד בשליו האחרון, אחד במרה ואחד ברפידים ואחד בחורב ואחד במרגלים. זה של מרגלים קשה מכולם, שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" (במדבר י"ד כ"ב). כיוצא בו: "וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה במגפה לפני ה' " (שם שם לו) - והלא דברים קל וחומר: ומה ארץ שאין לה לא פה לדבר ולא פנים ולא בושת, ביקש הקב"ה עלבונה מן המרגלים, המדבר דברים כנגד חבירו ומבייש אותו, על אחת כמה וכמה שיבקש הקב"ה עלבונו.¹⁹

משנת רבי אליעזר פרשה ט

ר' אלעזר בן פרטא אומר: קשה היא לשון הרע יותר מעשרה ניסיונות שניסו אבותינו את המקום, ובכולן לא נחתם עליהן גזר דין אלא על לשון הרע. ואלו הן עשרה ניסיונות: שנים בים, אחת בירידתן, אמרו: "המבלי אין קברים", ובעלייתן אמרו: כשם שעלינו מצד זה, כך עלו המצרים מצד אחר, שנאמר: "וימרו על ים בים סוף".

¹¹ הכוונה כאן לפסוק כד באותו פרק. בנוסח התורה שבידינו כתוב שם: "וילונו העם על משה לאמר מה נשתה". הפסוק: "וילן העם על משה" שייך לנושא הבא, לרפידים. וצריך לברר העניין בכתבי היד השונים של התלמוד. ראה [פרויקט הכי גרסינו](#). ודווקא כאן יש פסוק מפורש בתורה שמכיל את המילה נס"ה, כפי שהבאנו בתחילת דברינו ומשום מה הוא לא נכתב (אולי נאמר בדרשה בע"פ).

¹² אלה שני המקומות בתחילת המסע במדבר בהם צמא העם למים. וגם כאן יש פסוק מפורש בתורה שמכיל את המילה נס"ה, כפי שהבאנו בתחילת דברינו ומשום מה הוא לא מצוטט. הצמא השלישי הוא במי מריבה בסוף ארבעים שנות הנדודים, בפרשת חוקת בדור הבנים, ולפיכך לא נספר ב"עשרה". ומה בכל אותם שנים ארוכות במדבר? אף תלונה? ראוי לשבח, לא כן? ראה דברינו [בארה של מרים](#) בפרשת חוקת וראה כמו כן דברים ח טו: "המוליך בַּמִּדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נְחֹשׁ שָׂרָף וְעֶקְרֵב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵין מַיִם הַמוֹצִיא לָךְ מַיִם מִצֹּר הַחֲלֵמִישׁ".

¹³ אין פסוק כזה בנוסח התורה שבידינו והכוונה לפסוק כה בפרק טז שמות: "היום לה' היום לא תמצאנהו בַּשָּׂדֶה" או לפסוק כט שם: "שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ אֶל יְצֵא אִישׁ מִמָּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי".

¹⁴ פסוק כז שם: "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי יֵצְאוּ מִן הָעַם לִלְקֹט וְלֹא מִצְאוּ".
¹⁵ גם כאן אין זה ציטוט מדויק, ראה פסוקים יט-כ שם: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אֶל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר: וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה וַיּוֹתְרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר וַיִּרְאוּ תוֹלְעִים וַיִּבְאֹשׁ וַיִּקְצַף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה". לאחר כל דקדוקי הפסוקים, מדובר בפרשת המן, בתלונות בני ישראל לא על צמא כי אם על אוכל: "מי יתן מותנו ביד ה' בַּאֲרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבֶּשֶׂר בְּאֶקְלָנוּ לָחֶם לְשִׁבְעַת יָמֵי הוֹצֵאתֶם אֶתְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעַב" (שמות טז ג). שים לב שהתלונה על חוסר אוכל מצויה בתווך בין התלונה על המים המרים במרה ובין התלונה על חוסר מים ברפידים. ושלושתם מיד לאחר נס קריעת ים סוף. ובאמת, מה ניתן לצפות מעם שיצא ממצרים אל המדבר ואין לו מה לאכול ומה לשתות?

¹⁶ שוב, אין פסוק כזה: "בשבתכם על סיר הבשר" ועל כרחנו חזרנו לפסוק בשמות טז ג שכבר ראינו בהערה הקודמת: "וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יִתֵּן מוֹתֵנוּ בְיַד ה' בַּאֲרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבֶּשֶׂר בְּאֶקְלָנוּ לָחֶם לְשִׁבְעַת יָמֵי הוֹצֵאתֶם אֶתְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעַב". פרשת המן משולבת עם אכילת בשר השלו והדרשן שמחפש השלמה לעשרה הניסיונות, מונה כאן שני ניסיונות: הבקשה לבשר וללחם, כפי שאכן מופיע בתלונתם. ראה פסוקים ג, ח ו-יב בפרק טז. פרשת שליו ראשון זו דורשת עיון מיוחד בפרשת בשלח. ראה כמקדמה פירוש העמק דבר שמות טז ג שהתלונה על הבשר כאן הייתה "ברמז תלונה על הקב"ה ... אבל לא הייתה תלונה זו מפורש יוצא מפיהם כמו שהייתה תלונת המתאווים במדבר".

¹⁷ בעגל, כמו שכתוב בפשטות בתורה ואין צורך לחפש פסוקים והסברים. אבל כמה דרשות ופרשנויות נאמרו על חטא זה ...

¹⁸ מדבר פארן הוא חטא המרגלים בפרשתנו, גם הוא "כדאיתיה", כפי שכתוב בפשטות ובירור בפרשה. שיטה זו של הגמרא (המבוססת כאמור על מדרש ספרי) מובאת בד"כ במקורות מאוחרים. ראה למשל פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת שלח לך. כך גם בילקוט שמעוני תורה פרשת בשלח רמז רכה ובילקוט דברים רמז תשצב. אבל לא כולם הולכים בדרך זו.

¹⁹ נראה שמדרש זה צועד בעקבות הגמרא בערכין (שהיא מדרש ספרי שאנו מחשיבים כמקור הראשון), כולל המוטיב של לשון הרע או מוציא שם רע כעיקר חטא המרגלים. אלא שהוא מונה רק ניסיון אחד על הים ולפיכך יש בו רק תשעה ניסיונות וחטא המרגלים יוצא מס' 9. נראה שהשתבש כאן משהו והנוסח באבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק ד מתקן חסר זה ונאמן יותר לגמרא ערכין ולספרי: "עשרה ניסיונות נסו אבותינו את המקום במדבר ולא נענשו אלא על לשון הרע. אלו הן: שנים בים. שנים במים. שנים במן שנים בשליו ואחד במעשה העגל ואחד במדבר פארן. שנים בים אחת בירידה. ואחת בעליה ... שנים במים אחת במרה ואחת ברפידים ... ב' במן לא תצאו ויצאו ולא תותירו. וותירו. שנים בשליו. אחת בשליו ראשון. ואחת בשליו שני ... מדבר פארן מנין? זה מעשיהן של מרגלים, שנאמר: ויוציאו דבת הארץ וגו'. זה מרגלים קשה מכולן, שנאמר: וינסו אותי זה עשר פעמים וגו' - אלו עשרה ניסיונות שניסו אבותינו את המקום במדבר".

ושתים במרה,²⁰ שנאמר: "וילנו העם", וברפידים: "וירב העם עם משה". ושתים במן: "אל יצא איש ממקומו",²¹ "איש אל יותר", ויותר. ושנים בסליו: ראשון במדבר סין: "בשבתנו על סיר הבשר", שני: "והאספסוף אשר בקרבו וגו'". ואחת בעגל. ואחת במרגלים. ולא נחתם גזר דין לכלותן אלא על לשון הרע, שנאמר: "וינסו אתי זה עשר פעמים".²²

אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד

עשרה ניסיונות ניסו אבותינו להקב"ה במדבר ואלו הן: במדבר, בערבה, מול סוף, בין פארן, ובין תפל, ולבן, וחצירות, ודי זהב (דברים א א). במדבר שעשו את העגל... בערבה על המים... ויש אומרים זה פסלו של מיכה. מול סוף על שהמרו על ים סוף. רבי יהודה אומר: המרו על הים, המרו בתוך הים... בין פארן – במרגלים... ובין תופל אלו דברי תפלות שתפלו על המן. ולבן - זה מחלוקתו של קרח. וחצירות על השליו, הרי שבעה.²³ ובמקום אחר הוא אומר: "ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה" (דברים ט כב). ודי זהב... שהבאתם לעגל. רבי אליעזר בן יעקב אומר: די הוא עון זה שילקו בו ישראל מכאן ועד שיחיו המתים.²⁴

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לח

עשר ניסיונות נסו אבותינו להקב"ה במדבר, שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים" (במדבר יד כב). מה תלמוד לומר "זה"? אלא זה האחרון קשה מכולם היה.²⁵ רבי יהודה אומר: אחת עשרה הוא.²⁶ רבי אלעזר בן יהודה אומר: אמר הקב"ה: אילו עשו ישראל תשובה לפני הייתי מוחל להם על עשרה ניסיונות. ואלו הן: הראשון ב"מאז", שנאמר: "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך" (שמות ה כג).²⁷ ואחר על הים, שנאמר: "וימרו על ים בים סוף" (תהלים קו ז). רבי יהודה אומר: אחד על הים ואחד בים סוף.²⁸ ואחד ברפידים, שנאמר: "מה תריבון

²⁰ פה נראה שנשמט קטע וצריך להיות: שנים במרה – במרה וברפידים. במרה וכו'.

²¹ וחסרה המילה "ויצאו".

²² משנת רבי אליעזר מחזיר אותנו במדויק לנוסח הגמרא בערכין. יש שם אמנם שתי השמטות כפי שהרנו, אבל ציטוט הפסוקים מדויק יותר מזה שבנוסח הגמרא בערכין (ראה הערות 10-13 לעיל). אגב, בעל הדרשה רבי אלעזר בן פרטא מוזכר בגמרא ערכין טו ע"א: "תניא, א"ר אלעזר בן פרטא: בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן? ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה", מה שמקרב עוד את שני המקורות האלה. ראה אגב איך מקור זה מלגלג על חסידותם של המרגלים שהסבירו למשה שדרישתם לשלוח מרגלים היא משום שהם צריכים לבדוק היטב איזו עבודה זרה יש בארץ: "וחכמים אומרים: מדברי תורה באין עליו. אמרו לו: למדתנו רבנו עבודה זרה שביטולה עובדיה מותרת, אם נכנסין אנו סתם, אין אנו יודעין איזו עבודה זרה שנעבדת ואיזו בטילה, אלא צריכין אנו שיתור לנו את הארץ, לידע איזו נעבדת ותהי אסורה, ואיזו בטילה ותהי מותרת." כך או כך, בכל המקורות עד כאן, יש אמנם ניסיון למנות את עשרה הניסיונות של עם ישראל, אבל הדגש הוא על "זה עשר פעמים", על הניסיון העשירי שהוא לשון הרע!

²³ ראה השבעה שמנינו בתהלים פרק קו, בהערה 4 לעיל.

²⁴ למקור זה מצטרפים גם שני המקורות שלהלן (ויצורים את 'הקבוצה השנייה') שעיקר דרשתם היא על הפסוק הפותח את ספר דברים שהבאנו בפתח דברינו: "אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַר בְּעֵרְבָה מִלִּמֹּת מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְגַם תִּפְּל וְלָכֵן וְחִצְרֹת וְדֵי זֶה־ב". מספרים שמות ובמדבר (אין ניסיונות בספר ויקרא) למדנו רק שבעה ניסיונות, בא ספר דברים במקור נוסף, בפסוק שהבאנו לעיל בפרשת עקב: "וּבְתַבְעֵרָה וּבְמִסָּה וּבְקַבְרֵי הַתְּאֻוָּה מִקְצֵפִים הָיִיתָם אֶת ה' " ומשלים (לאחור) שלושה ניסיונות: תבערה, מסה וקברות התאוה. (מסה הוא המקום בו נזכר הפועל נס"ה הכי הרבה בתורה כפי שהערנו לעיל). ההתבססות על ספר דברים, על דברי משה שהוא הראשון לפרט את ניסיונות העם, הוא מעניין וחשוב. יש כאן גם חידוש של חטא המתאוננים בתבערה, אבל יש מספר בעיות בשיטה זו, כגון: מהו הניסיון במסה? האם אין זו מנייה כפולה? וכן, מה עושה כאן מחלוקת קרח שבאה בפרשה הבאה? (ראה הערה 5 לעיל, אולי דווקא מקור זה שם לב לכך שהמשנה, בניגוד למקרא, מונה עשרה ניסיונות על פני כל תקופת המדבר ולא עשרה עד חטא המרגלים). אבל נראה שהחידוש (השוני) העיקרי של מקור זה הוא העמדת חטא העגל במרכז, נכון יותר, הן בתחילת הדרשה והן בסופה ובדברים הבוטלים של רבי אליעזר בן יעקב "די הוא עון זה שילקו בו ישראל מכאן ועד שיחיו המתים". וכדברי הירושלמי מסכת תענית פרק ד הלכה ה: "ר' יודן בשם ר' יסא: אין כל דור ודור שאין בו אונקי אחת מחטא של עגל". אז איפה חטא המרגלים? איפה הפסוק בפרשתנו: "וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי"? הרי פסוק זה נזכר לא רק במשנה ערכין ה"ל בה פתחנו הדנה בחטא המרגלים, אלא גם במשנה במסכת אבות ה ד: "עשר ניסיונות נסו אבותינו את המקום ברוך הוא במדבר שנאמר (במדבר י"ד) וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי" כן או כך, מצאנו באוצר מדרשים (אייזנשטיין) חופת אליהו וכן באוצר מדרשים (אייזנשטיין) עשר גלויות עקבות ברורים של שיטה זו.

²⁵ ראה שוב בהערה 6 לעיל הצעת ריש לקיש בגמרא ערכין וכן פירוש תורה תמימה מהו "זה" זה. אבל למדרש גישה משלו.

²⁶ ראה הערה 1 לעיל. שיטת ר' יהודה, שנראה בפירוט להלן, קוראת פשוט אחר בפסוק: עשר ניסיונות עד כאן ולא "ועד בכלל" וכעת בא "זה", שפותח סדרה חדשה!

²⁷ אלה דברי משה לקב"ה לאחר שבעקבות שליחותו הראשונה, פרעה רק מכביד את עולו על העם, ככתוב: "וישב משה אל ה' ויאמר אֲדֹנָי לְמַה הִרְעִיתָ לְעַם הַזֶּה לְמַה זֶה שְׁלַחְתָּנִי: וּמֵאֵז בְּאֵתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הֲרַע לְעַם הַזֶּה וְחִצְלָה לֹא הִצַּלְתָּ אֶת עַמְּךָ". האם זה ניסיון לעם או שמא למשה? ראה דברינו [אותם הנתונים תחת הבניין](#) בפרשת שמות.

²⁸ נראה שעד כאן דברי ר' יהודה שמוסיף עוד אחד על הים ולכן יוצא לו אחד עשר ניסיונות. מכאן ואילך ממשיכה הדרשה העיקרית של רבי אלעזר בן יהודה.

עמדי מה תנסון את ה' " (שמות יז ב).²⁹ ואחד במרה, שנאמר: "שם לו חוק ומשפט ושם ניסוהו" (שם טו כה).³⁰ ואחד בשליו, שנאמר: "מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים" (שם טז ג) ואחד במן, שנאמר: "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" (במדבר כא ה). ואחד בתבערה ואחד במסה ואחד בקברות התאוה, שנאמר: "ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה וגו'" (דברים ט כב). ואחד במדבר פארן שמרגלים את הארץ.³¹

מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור צה

"אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר אשר נסוני אבותיכם". אתה מוצא, עשר ניסיונות ניסו ישראל להקב"ה, שנאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים" (במדבר יד כב). שנים בים סוף, שנאמר: "ויִמְרוּ עַל יָם סוּף" (תהלים קו ז).³² ושתים בשליו, ואחד במן, ואחד בעגל, ואחד בפארן, (ואחד במרגלים), והוא קשה שבהן. עשר ניסיונות אמרת והן אינן אלא שבע, והיכן עוד שלוש? "בתבערה ובמסה ובקברות התאוה מקציפים הייתם את ה' " (דברים ט כב). ולמה לא סמך אלו לאלו? לפי שאלו שלושה היו קשים יותר משבעה ראשונים, לכך נאמר: "אשר נסוני אבותיכם במדבר בחנוני גם ראו פעלי. ארבעים שנה אקוט בדור ... אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחתי". זה ארץ ישראל, שנאמר: "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה" (דברים יב ט), וכתוב: "זאת מנוחתי עדי עד" (תהלים קלב יד).³³

רשב"ם במדבר פרשת שלח פרק יד פסוק כב

עשר פעמים - הרבה. כמו עשרת מונים, ואפו עשר נשים, עשר פעמים תכלימוני.³⁴

פירוש מגן אבות לרשב"ץ על המשנה במסכת אבות³⁵

עשרה ניסיונות נסו אבותינו להקב"ה במדבר ... הודיענו שהוא מספר מדוקדק ולא נאמר שלא בדקדוק, כמו: "זה עשר פעמים תכלימוני" [איוב יט ג], שהוא שלא בדקדוק, אלא לשון ריבוי, כלומר הרבה פעמים תכלימוני.³⁶

²⁹ הנה מקור ראשון שמביא פסוק עם השורש נס"ה. ראה סקירת השורש נס"ה בתורה בעמוד הראשון לעיל.
³⁰ מכל המקורות שהבאנו עד כאן שמתייחסים לניסיון במרה, בפרט אלה שהביאו פסוקים לתמוך בשיטתם, אף לא אחד הביא את הפסוק הפשוט הזה שמכיל את השורה נס"ה. וגם במקור זה קצרו המעתיקים ואנחנו הרחבנו את הפסוק.
³¹ גם כאן, תבערה ומסה (ואי אפשר לומר שמסה זה רפידיים כי הוא מונה גם את רפידיים, אז מה זה בעצם מסה?) ולשם כך הוא מפנה אחד מהמן ואחד מהים (בהשוואה עם הגמרא בערכין). אבל ראה איך הוא מוסיף את "מאז באתי אל פרעה" שהיה עוד במצרים וקשור במשה לא פחות מבני ישראל! אז את מי נפנה? את חטא העגל! וזו שיטה יחידנית שאינה מונה את חטא העגל בתוך עשרה הניסיונות. אפשר שזה משום שלשיטה זו חטא העגל הוא חמור ומעבר להגדרה של ניסיון. או אז יש לנו עימות מעניין עם המקור הקודם שעם כל חומרתו, ראה בעגל אחד מעשרה הניסיונות ומזכיר אותו פעמיים: בהתחלה ובסוף הרשימה. עוד קבלנו במקור זה את שיטת רבי יהודה שלא מוותר על הניסיון השני בים ומעמיד את מספר הניסיונות על 11 וכבר הערנו על כך לעיל.

³² טבעי שיביא פסוק מתהלים. הוא קורא את הפסוק: "על ים - בים סוף", משמע שהיו שני ניסיונות.
³³ טבעי שהנושא שלנו ייזכר גם במדרשים על פרק צה בתהלים, אלא שהמדרש כאן כנראה משובש וקצרנו חלקים ממנו. בדומה למדרש באבות דרבי נתן נוסח א פרק לד, גם כאן יש חלוקה לשבעה ניסיונות, אליהם מצטרפים השלושה: תבערה מסה ומריבה, שהמדרש חושב אותם לקשים יותר מהעגל, כדבריו: "שאלו שלושה היו קשים יותר משבעה ראשונים". האם ההסתכלות של משה בתחילת ספר דברים שונה מדברי הקב"ה אליו בפרשתנו? ובגלל זה נקט לשון "מקציפים" ולא לשון ניסיון כמו דברי הקב"ה בפרשה שלנו? האם במבט של שלושים ושמונה שנים לאחור, כאשר משה מתאר את הדברים לדור הבנים, הוא רואה בתבערה ובקברות התאוה של פרשת בהעלותך את שורש חטא המרגלים? כך או כך, בסיום, חוזר המדרש לחטא המרגלים, כפי שמסכים בעל תהלים: "ארבעים שנה אקוט בדור ... אם יבאון אל מנוחתי". פסוקים שמשמים גם את חז"ל לשפיטה קשה של דור המדבר שלא רצו לעלות לארץ. ואם אנחנו בספר תהלים, מן הראוי להזכיר מקור נוסף (מאוחר), הוא ילקוט שמעוני תהלים רמז תתנב על פרק זה שמונה רק שמונה ניסיונות ונראה שהוא העתקה משובשת של הגמרא בערכין ונשמטו השניים שעל המים: "אתה מוצא עשרה ניסיונות נסו ישראל להקב"ה, שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים, שנים בים, שנאמר וימרו על ים בים סוף, על ים הרי על הים, בים סוף הרי בתוך הים, ושנים בשליו, ואחד במן, ואחד בעגל, ואחד בפארן, ואחד במרגלים, והיא הקשה שבהן".
³⁴ לפני שנביא את הנושר הגדול נעשה אתנחתא ונזכיר את השיטות שאינן מתעסקות בפירוש עשרה הניסיונות. ראה הערה 8 לעיל, שיטת ריש לקיש בגמרא ערכין. כך גם בפרשני המקרא רשב"ם ואבן עזרא. עשר הוא מספר טיפולוגי שאינו חייב להיות מדויק, כמו אמא שגוערת בבנה: "כבר אמרת לך מיליון פעם שלא תעשה כך וכך". ראה פירוש אבן עזרא על הפסוק בפרשתנו שהולך גם הוא בדרך זו: "זה עשר פעמים הטעם - רבים. והזכיר עשר, בעבור היותו סך חשבון, כי הוא סוף האחדים, וראש העשרות, שהם במחברת השנית".

³⁵ רבי שמעון בן צמח דוראן, הרשב"ץ, ספרד (מירוקה), אלג'ר, מאות 14-15.
³⁶ כך גם דברי ר"י אבן שועיב (ר' יהושע אבן שועיב, ספרד מאה 13-14, תלמיד הרשב"א, חברו של הריטב"א ורבו של ר' מנחם בן זרח) בדרשותיו על הפרשה שאולי ראה את דברי רשב"ם ואבן עזרא: "רבותינו ז"ל אמרו כי עשר ניסיונות נסו אבותינו להקב"ה כמו שכתוב כאן וינסו אותי זה עשר פעמים. והמפרשים פירשו לאו דוקא עשר אלא הרבה כמו עשר נשים וגו'. אבל האמת בדברי רבותינו ז"ל וכבר מנו אותן בערכין. והרמב"ם ז"ל מנה אותן וכו' ". נראה שיש כאן ויכוח מעניין בין פרשני המקרא ופרשני המשנה שצועדים בנתיב שהתוותה הגמרא עפ"י מדרש ספרי. האם ויכוח זה משקף הבדלי גישה לדור המדבר? כך או כך,

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ה משנה ג

ואמנם עשרה ניסיונות שניסו אבותינו את המקום - הרי כולם כתובים גם כן. הראשון - על ים סוף, באומרם: "המבלי אין קברים במצרים וכו' " (שמות יד יא). והשני - במרה, הוא אומר: "וילונו העם על משה לאמר מה נשתה" (שמות טו כד). והשלישי - במדבר סין, כשביקשו המן, הוא אומר: "מי יתן מותנו ביד ה' וכו' " (שמות טז ג). והרביעי - מרותם בהנחת המן לבוקר, כמו שאמר: "ולא שמעו אל משה ויתירו וכו' " (שמות טז כ). והחמישי - מרותם בבקשם אותו ביום השבת, "יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו" (שמות טז כז). והשישי - ברפידים, על המים גם כן. והשביעי - בחורב, במעשה העגל. והשמיני - בתבערה, בעוררם במקום ההוא ספק באמיתות ובמרדס, והוא אומר: "ויהי העם כמתאוננים וכו' " (במדבר יא א). והתשיעי - בקברות התאוה, בבקשת הבשר, אמר: "והאספסוף אשר בקרבו התאוה תאוה וכו' " (במדבר יא ד). והעשירי - במדבר פארן, במעשה המרגלים, ושם נאמר: "וינסו אותי זה עשר פעמים" (במדבר יד כב).³⁷

תורה תמימה הערות שמות פרק יד הערה ה

בגיליון פירוש רש"י בעין יעקב כתב וזה לשונו: ניסיונות לשון נסיון, ואית דמפרש לשון כעס כמו: "והנס זועפים" (פ' וישב) כתרגומו נסיסין, עכ"ל.³⁸ ופירוש זה נראה, יען דלשון ניסיון כפשטיה לא יונח בפסוק שלפנינו שלא ניסו רק דאגו מפחד הבא, וכן לקמן בפסוק: "מי יתן מותנו ביד ה' וגו' ". א"כ לא היה שם ניסיון רק צער ודאגה וכו'.³⁹

מסכת סנהדרין דף קי עמוד ב

תנו רבנן: דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר: "במדבר הזה יתמו ושם ימותו" (במדבר יד לה). יתמו - בעולם הזה, ושם ימותו - בעולם הבא. ואמר: "אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחתי" (תהלים צה יא), דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר: באין הן לעולם הבא, שנאמר: "אֶסְפֹּף לִי חֲסִידֵי פְרִתֵי בְרִיתִי עָלַי זָבַח" (תהלים נ ה), אלא מה אני מקיים "אשר נשבעתי באפי" - באפי נשבעתי וחוזרני בל. ... רבי שמעון בן מנסיא אומר: באים הן לעולם הבא, שנאמר: "ופדויי ה' ישבון ובאו ציון ברנה" (ישעיהו לה ו). אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: שבקה רבי עקיבא לחסידותיה,⁴⁰ שנאמר: "הלוך וקראת באזני ירושלים

בעקבות דברי ר"י שועיב נעבור לשיטת הרמב"ם בפירושו למשנה באבות, שמפרט בדרכו שלו את עשרה הניסיונות שניסו אבותינו את המקום

³⁷ היסטורית, הרמב"ם הוא המאוחר מכולם וראה מן הסתם חלק מהשיטות לעיל אם לא את כולם (בוודאי את הגמרא בערכין) ושיטתו היא ברורה: מניית הניסיונות כסדרם ההיסטורי וכסדר שהתורה מספרת עליהם. שיטתו מחזירה אותנו לקבוצת הארבעה הראשונים בראשם הגמרא בערכין, אך הוא מאמץ את ניסיון תבערה, כנראה בהשפעת הקבוצה השנייה, ולשם כך הוא מוותר על אחד מניסיונות המים, על צמאון העם למים ברפידים. כמו כן, אין הרמב"ם מונה את ניסיון השלו של ספר שמות, התלונה: "בשבתנו על סיר הבשר", אבל מונה שלושה ניסיונות במן ואולי כולל את השליו הראשון כלשון הגמרא ערכין בניסיון מס' 3 אצלו: "מי יתן מותנו במדבר". ראה שאלות המהרש"א בפירושו על הגמרא בערכין על שיטת הרמב"ם ונראה שהסברנו אותה כיאות. הרמב"ם מסביר כל זאת, בפירושו למשנה במסכת אבות ונראה שהוא עונה לרשב"ם ולאבן עזרא (ראה אבן שועיב) ואומר: יש חשיבות למנות את הניסיונות ולפרטם ומנייה זו היא כאמור בסדר ההיסטורי עפ"י התרחשות האירועים.

³⁸ כוונתו כך נראה לפירוש גור אריה על רש"י, במדבר פרק יד כב: "וינסו כמשמעו. פירש רש"י שהיו מנסין להקב"ה אם יכול לעשות בקשתם, ולא היו מאמינים בהקב"ה. ולאפוקי מן המפרשים (חזקוני, בכור שור) שמפרשים אותו לשון כעס, כמו "והנס זועפים" (בראשית מ ו), שמתורגם (שם) 'נסיסין'. ולפיכך פירש כמשמעו ... ובערכין (טו). מפרש רש"י לשון אחד שהוא לשון כעס בשם יש מפרשים, אבל דעתו בכאן שהוא כמשמעו, לשון נסיון:

³⁹ והוא חוזר על הדברים גם בפרשתנו, תורה תמימה הערות במדבר פרק יד הערה יז, ומוסיף: "והנה אף כי לא נודע לנו מי הוא בעל הגליון הזה, אבל לדעתנו הפירוש הזה טוב ונכון מאוד וכמעט גם מוכרח, יען כי אם נפרש וינסו כפשוטו מלשון ניסיון קשה מכמה ענינים שמביא בזה ואין בהם כל ענין נסיון, וכמו מה שאמרו המבלי אין קברים במצרים וכו' וכן בהתלונה על המים המרים במרה, וכן במה שאמרו מי יתן מותנו בארץ מצרים וכו', שכל אלה ענינים שהתלוננו מדאגה ומפחד ומהעדד אמונה בה' אבל לא בערך נסיון". הבאנו דברים אלה של תורה תמימה על מנת להבליט את כל אותם אירועים שאינם נמנים. שהרי בכל שיטה יש גם ניסיונות שלא נמנים. ראה המשבצות הריקות בטבלה שלהלן. אם נאחד את כל הניסיונות של כל השיטות, נקבל חמישה עשר אירועים ומכאן שכל בחירה בעשרה מסוימים, מותירה חמישה בחוק, את כל אותם מקרים שבעיני בעל אותה שיטה אינם ניסיון, אלא או חטא חמור שמעבר לניסיון, או אדרבא, מעשה קל יחסית שאינו חטא, אלא הבעת דאגה וצער מצד העם. לא כל קובלנה של עם שהולך במדבר ארבעים שנה צריכה מיד להירשם כניסיון שלא עמד בו. לא כל פניה של עם ישראל למשה ולקב"ה נחשבת בהכרח כניסיון שהם מנסים את המקום (או אי עמידה בניסיון שלהם או כעס או אפילו חטא). חלק מפניות אלה, בפרט בקשה כה פשוטה כמו למים במדבר הגדול והנורא, הם הבעת דאגה אנושית פשוטה, הבעת צער וכו'. ראה פירוש העמק דבר שמות טז ג שהתלונה על הבשר כאן הייתה "ברמז תלונה על הקב"ה ... אבל לא היתה תלונה זו מפורש יוצא מפייהם כמו שהיתה תלונת המתאווים במדבר". יש גם רמז-תלונה ומי שצריך להבין ללב העם - יבין. אל לנו למהר ולשפוט, בפרט לא את דור המדבר ואל לנו להרבות במניית חטאיהם ואפילו ניסיונותיהם. מי יודע איך היינו אנחנו נוהגים במצבים כאלה.

⁴⁰ עזב ר' עקיבא את מידת החסידות שלו ודן ברוחחין את דור המדבר. זה ר' עקיבא שאמר: "ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה" (ספרא קדושים פרשה ב).

לאמר... זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיהו ב ב). ומה אחרים באים בזכותם - הם עצמן לא כל שכן?⁴¹

שבת שלום
מחלקי המים

רשימת עשרה הניסיונות של עם ישראל במדבר – טבלה השוואתית

9	8	7	6	5	4	3	2	1	רשימת הניסיונות
פירוש המשנה לרמב"ם אבות פ"ה מ"ג	מדרש תהילים (שוחר טוב; בובר) מזמור צה	אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לח לשיטת רבי יהודה	אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לח	אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד	משנת רבי אליעזר פרשה ט	אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק ד	אבות דרבי נתן נוסח א פרק ט	ערכין דף טו עמוד א	
---	---	1	1	---	---	---	---	---	מאז – במצרים אצל פרעה
1	1	2	2	3	1	1	1	1	על הים בירידתם
---	2	3	---	---	2	2	---	2	בים או בעלייתם
2	---	5	4	---	3	3	6	3	על המים במרה
---	3	6	5	---	7	7	4	7	שליו – בשבתנו על סיר הבשר
3	5	7	6	5	---	5	2	5	מן – מי יתן מותנו
4	---	---	---	---	6	6	3	6	מן – ולא שמעו ויותירו
5	---	---	---	---	5	---	---	---	מן – ליקוט המן בשבת
6	---	4	3	2	4	4	7	4	על המים ברפידים
---	9	9	8	9	---	---	---	---	מסה (רפידים?)
7	6	---	---	1	9	9	8	9	עגל - חורב
8	8	8	7	8	---	---	---	---	תבערה - המתאוונים
9	4/10	10	9	10/7	8	8	5	8	שליו – האספסוף, קברות התאוה
10	7	11	10	4	10	10	9	10	מרגלים - מדבר פארן
---	---	---	---	6	---	---	---	---	מחלוקת קורח ועדתו
10	10	11	10	10	10	10	9	10	סה"כ

הערות לטבלה:

⁴¹ כבר הארכנו לדון במקור זה בדברינו **דור המדבר וחלקו לעולם הבא** בפרשה זו בשנה האחרת. ר' עקיבא דן ברותחין את דור המדבר, אולי גם מסיבות ונסיבות הקשורות בדורו וקנאותו הגדולה לארץ ישראל. אבל שאר החכמים חולקים עליו ואף סונטים בו: עזב או שכח ר' עקיבא את מידת החסידות! עם כל הביקורת הקשה על דור המדבר, הם שספגו הכל, הם שעברו בקיצוניות אחת מבית עבדים למעמד הר סיני, הם ועבדיהם ושפחותיהם ראו מה שלא ראה יחזקאל ונביאים אחרים, הם דור ראשון לגאולה שמשלם את מחיר המהפך (מה שתפסו והכירו בו דור החלוצים בימינו, ראה דברינו **מתי מדבר** גם הם בפרשה זו). ועדיין קשה מדוע נבחר פרק זה בתהלים המסתיים בפסוקים: "אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר וְאָמַר עִם תַּעֲרִי לִבִּי הֵם וְהֵם לֹא יָדְעוּ דְרֹכַי: אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְּאָפִי אִם יִבְאוּן אֶל מְנוּחָתִי" לקבל בו את שבת מנוחה! האם גם למקובלי צפת שתקנו את קבלת שבת היה חשבון עם הפסוק של ארץ ישראל ע"י דור המדבר (והזדהו עם שיטת ר' עקיבא?). אנו רוצים לחשוב שאדרבא, אזכור זה בא בהפוך, להדגיש את שיטת ר' אליעזר והחכמים האחרים לאפוקי (להוציא) משיטת ר' עקיבא. עכ"פ, ראה פירוש דעת מקרא לתהלים זה, בפרט לפסוק המסיים: "ארבעים שנה אקוט בדור" ודבריו לסיכום הפרק כולו, שם. פרק שראוי לעיין במיוחד בשבת זו.

1. מספור הניסיונות בכל שיטה (טור): 1, 2, 3 וכו' הוא בסדר שהם מנויים ונזכרים עפ"י אותה שיטה. אין זה אומר שהם סבורים שכך היה הסדר ההיסטורי. זו בדיוק הייחודיות של שיטת הרמב"ם בטור מס' 9. שאר השיטות מונים לפי סדר ענייני, כל אחת ועניינה.
2. הטור הימני ביותר, 'רשימת הניסיונות' הוא הסידור שלנו, שגם הוא בסדר ההיסטורי, הוא 'הסרגל' מולו בנינו את השיטות השונות. הוא מכיל 15 אירועים, איחוד של כל השיטות.
3. הגמרא במסכת ערכין, טור מס' 1, מבוססת על כמה מקורות ובעיקר על ספרי ומדרש תנאים על ספר דברים (לא על פרשתנו). מתבקש לשים לב לדמיון ולהתאמה שיש בין טורים 2-4 לנוסח הגמרא בערכין בטור 1. סימנו את טורים 1-4 כקבוצה אחת.
4. במקור של טור 2 ישנם רק תשעה ניסיונות ולא עשרה אבל סביר להניח שמדובר בטעות שטור 3 מתקן. טורים 3, ו-4 חוזרים כמעט לגמרי לנוסח הגמרא.
5. טור 5 הוא המקור הפותח של הקבוצה השנייה, טורים 5-8, המתבססים על הפסוק בדברים (א א): "אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים, אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַּר בְּעֶרְבָה מִזֶּה בֵּין-פָּאָרָן וּבֵין-הַנָּפֶל, וְלָבֶן וְחֻצְרֹת--וְדִי זָהָב". הוא לומד על ניסיון בכל מקום אשר מוזכר בפסוק. ומאחר שמוזכרים בפסוק רק שבעה מקומות הוא משלים מפסוק נוסף בספר דברים (ט כב, פרשת עקב): "וַיִּבְתְּעֶרְהָ וּבְמִשָּׁה וּבְקִבְרֹת הַתְּאֵוָה מְקַצְפִּים הֵייתָם אֶת ה' " – משם הוא לומד על שלושה ניסיונות נוספים. (אנחנו החלטנו שקברות התאוה והשליו של פרשת בהעלותך שקראנו בשבת שעברה הם היינו-הך למרות שזוהי לא ההבנה הפשוטה כל כך לפי חלק מהמקורות שמביאים את זה כשני ניסיונות שונים, וצריך עוד עיון). לגבי זיהוי מסה, ראה הערה 8 להלן.
6. המקור בטור מס' 5 מיוחד גם בחידוש של חטא המתאוונים בתבערה, בניסיון מסה, במניית מחלוקת קורח ועדתו כחלק מעשרה הניסיונות (!) ובעיקר, במקום המרכזי שהוא נותן לחטא העגל.
7. טורים 6 ו-7, שהם בעצם אותו מקור, משונים מאוד. החל בשיטתו של רבי יהודה שהיו אחד עשר ניסיונות, וכלה בניסיון הראשון, שהיה לשיטתם כבר במצרים אצל פרעה (שמות ה כג). הכבדת נטל השעבוד בעקבות פגישתו הראשונה של משה עם פרעה היא לשיטה זו הניסיון הראשון. אבל יש לומר, גם ניסיון של משה.
8. בקשר לקבוצה השנייה, טורים 5-8 אשר מונים את מסה ותבערה, יש אפשרות שהניסיון על המים ברפידים והניסיון הנקרא במדרשים אלה מסה הם בעצם אותו ניסיון. אך מקור 6-7 מתייחס לזה כאל שני ניסיונות נפרדים.
9. ילקוט שמעוני, שלא הקדשנו לו טור, מתחלק בין המקורות האחרים. ילקוט שמעוני על התורה: פרשת בשלח רמז רכה ודברים רמז תשצב הם בשיטת הגמרא בערכין (טור 1). ילקוט שמעוני בתהלים רמז תתנב הוא מקרה מיוחד שמונה רק שמונה ניסיונות.
10. אחרי כל זאת מצאנו שיטה נוספת במדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת שלח יד כב: "וינסו אותי זה עשר פעמים. ואלו הם: שנים בים סוף ... אחד על מי מריבה ... ואחד בעגל. ואחד במתאוונים. ובשליו. ובמחלוקתו של קרח ... ואחד: וילונו כל עדת בני ישראל וגו' (בסוף מחלוקת קרח) ... ובמרגלים, הרי לך עשרה". ואנחנו ספרנו שם רק תשעה ונראה שזו שיטה שונה מכל הנ"ל ולא הספקנו להכניסה לך ולטבלה.
11. האם כיסינו את כל המקורות המתעסקים בנושא? לא בטוח. כל היודע אודות מקור שהשמטנו, אנא יודיענו בהקדם ויבוא על שכרו מן השמים.
12. **הערה חשובה אחרונה:** "החורים", המשבצות הריקות בטבלה, חשובים לא פחות מהמשבצות המסומנות. אי הכללת אירוע ברשימה יכול להיות לקולא ולחומרה. לקולא, משום שלפי שיטה זו לא היה שם ניסיון, כי אם דאגה, חשש או חרדה אנושיים מוצדקים, כפי שמעיר בעל תורה תמימה. ולחומרה, משום שמעשה זה היה בגדר הכעסה במכוון, הקצפה כדברי משה או אפילו מרי והמריה, לא ניסיון.